

УДК [94(477:470+571):929Ю.Бачинський«1890/1920»

DOI: 10.20535/2307-5244.49.2019.189570

I. I. Behei

*Львівський інститут Міжрегіональної академії
управління персоналом*

A. I. Kharuk

ORCID 0000-0003-3459-1657

*Національна академія сухопутних військ
імені Петра Сагайдачного*

M. V. Romaniuk

ORCID 0000-0001-9407-0066

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

I. I. Behei

Lviv Institute of Interregional Academy of Personnel Management

A. I. Kharuk

Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy

M. V. Romaniuk

*Ivan Kryp'iakevych Institute of Ukrainian Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine*

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВЗАЄМИНИ У ПРАЦЯХ ЮЛІАНА БАЧИНСЬКОГО

Ukrainian-Russian Relations in the Works of Yulian Bachynskyyi

У цій статті аналізуються погляди Ю. Бачинського на українсько-російські національні взаємини на межі XIX–XX ст., у роки української революції та в перших півтора десятиліття перебування України в складі СРСР. Автори обґрунтовують думку про те, що, незважаючи на істотну відмінність історично-політичних періодів і обставин, Ю. Бачинський у дослідженні найперше використовував методологічний інструментарій економічного детермінізму, а потім уже — політичного, історично-правового.

Ключові слова: Україна, Росія, Московія, СРСР, Радянська Україна, Німеччина, Юліан Бачинський.

Yulian Bachynskyyi (1870–1940) is the Ukrainian public and political activist, writer, member of the Ukrainian Radical Party (since 1899 — Ukrainian Social Democratic Party), diplomat. Of particular interest among his creative legacy are the journalistic works devoted to the Ukrainian-Russian relations of the late 19th — early 21st centuries and Ukraine's place in the geopolitical space of Europe. Based on the analysis of published and unpublished works written over forty years, epistolary legacy, and archival materials, the article assesses the Yulian Bachynskyyi's views on Ukrainian-Russian relations, the specifics of

their transformation into different periods of creative activity, and significance for contemporary researchers of the problem. Ukrainian-Russian relations are one of the cornerstones of the author's research, who paid great attention to the study of Ukrainian-Polish and Ukrainian-Jewish relations as well. Analyzing the Ukrainian-Russian relations of the Russian imperialism period, the Ukrainian national-liberation revolution, and the first decade of the Moscow-Soviet occupation of Ukraine, Yulian Bachynskiy firstly used the methodology of economic determinism and next – political, historical and legal ones. Most of this is seen in the works «Ukraina irredenta» (1895), «Moia perepyska z Mykhailom Drahomanovym» (1900), «Avtonomiia Ukrainy» (1906), «Bolshevytska revoliutsiia: Ukraintsi, krytychni zamitky» (1928), «Na rozdorizhiu zakhidno-ukrainskoi intelihentsii» (1933), «Tretia Nimechchyna» (1933) and others, where the author professionally substantiated the inevitability of creating an independent Ukraine.

Keywords: Ukraine, Ukrainian state, Russia, Moscovia, USSR, Soviet Ukraine, Germany, Yulian Bachynskiy, Mykhailo Drahomanov, Russian-Ukrainian relations, revolution, «Ukraina irredenta».

Про українсько-російські взаємини у різних сферах співжиття написали тисячі праць автори з обох сторін, а також із третіх країн. Зважаючи на те, що Юліан Бачинський більшу частину життя був підданим австрійської корони, а потім переважно проживав за межами України, його, з певними застереженнями, можна віднести і до української, і до третьої сторони. Його можливості досліджувати ці відносини зсередини емпірично, зрештою й теоретично, були обмеженими, і це певною мірою позначилося на їхній оцінці, зокрема кінця XIX ст. Для повноти аналізу цих відносин йому бракувало відповідної фахової літератури, в чому він зізнався в одному з листів до М. Драгоманова (Бачинський, Ю. 1900, с. 44). В ньому йшлося про суперечливі твердження Ю. Бачинського про причини поділу Росії на три частини у праці «Ukraina irredenta». У подальшому його оцінкам Росії, її ставлення до України властивий високий рівень реальності, наукової об'єктивності й здебільшого підтверджених часом передбачень.

Епізодичні політичні стосунки Ю. Бачинського з російськими революціонерами зафіксовано на початку XX ст. В архівах австрійської дирекції Львівської поліції зберіглася доповідна записка від 17 лютого 1903 р., в якій повідомлялося про його контакти з емісаром російської революційної партії Ніколаєм Козинькіним, який прибув до Львова порозумітися з керівництвом радикальної української молоді щодо агітації та пересилання до Росії забороненої соціалістичної літератури¹. Можливо, вже тоді Ю. Бачинського закликали відкинути «сепаратизм» і до завершення боротьби з самодержав-

¹ Державний архів Львівської області (Держархів Львівської обл.). Ф. 350. Оп. 1. Спр. 2748. Рапорт Львівської тасмної поліції. Арк 1.

ством іти під одним загальноросійським прапором. Очевидно, вже тоді український дослідник розгледів у цих закликах новий різновид великодержавного російського шовінізму, тому згодом рішуче застерігав проти об'єднання українських соціал-демократів з російськими, оскільки це може фатально позначитися на долі української державності в період політичного переустрою. Пророчість цього передбачення повною мірою виявилася 1917 р., коли українські соціал-демократи різних відтінків, які становили більшість у Центральній Раді, ніяк не могли відважитися на проголошення повної державної незалежності України. З часом це дало Ю. Бачинському підставу написати, що «в самім серці України, в Києві, Центральна Рада, не жадала не змагалась не то за українську державу, але навіть за федерацію й догадалась була ледве до територіальної автономії в межах Росії» (Бачинський, Ю. 1928, с. 49).

Аналіз публікацій. Досліджень того, як українсько-російські відносини аналізував Ю. Бачинський, по суті немає, за винятком авторських праць у широкому тематичному контексті.

Мета статті — з'ясувати погляди Ю. Бачинського на українсько-російські відносини, їхні уроки, щоб не повторювати помилок у будівництві міждержавних і міжнаціональних відносин.

Актуальність теми впливає не лише з важливості аналізу співжиття України й Росії в минулому, але й із незавершеної на сьогодні російсько-української війни, необхідності проектувати варіанти відносин між владою та народами двох країн у майбутньому.

Умови для відродження Української держави на теренах Російської імперії були значно складніші, ніж в Австро-Угорщині. Ю. Бачинський пояснював це формою правління, нижчим рівнем капіталістичних відносин у Росії порівняно з Австро-Угорською монархією. Однак він вірив, що з економічною, політичною, культурною європеїзацією, а також демократизацією і конституціоналізацією Росії настане час національного самовизначення. Перш ніж трактувати такі його судження як помилкові, слід згадати два нетривалі періоди історії, під час яких у Росії відбувалися означені в його працях процеси — 1917–1921 рр. і початок 1990-х рр. Цими «вікнами можливостей» скористалися кільканадцять народів колишньої Російської імперії/СРСР, зокрема українці, й створили/відновили власну національну державу. На думку Ю. Бачинського, саме економічні інтереси підросійської України висунуть «на денний порядок національне і державне українське питання, будуть у цім рішачим чинником, — національне почуття радше їх впливом — силою додатковою» (Бачинський, Ю. 1924, с. 87).

Тому він радив у пропаганді щодо необхідності створення Української держави «вказувати на ті економічні суперечності, які заходять між Україною та рештою Росії, і наслідки, які виходять із сего для культурного розвитку... Тож не національну, а на економічну відрубність треба ту головню вка-

зувати». Цю думку він задекларував 1895 р. в «Україні irredent-ій». Майже через сто років її слушність була підтверджена практикою. Напередодні Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р., на якому визначалася доля нової Української держави, продержавницькі офіційні особи, політичні партії й організації в агітаційно-пропагандистській роботі звертали увагу виборців на недоцільність перебування України в складі СРСР передусім з економічного погляду. Відомо, що серед українських виборців це знаходило найбільший відгук, що позитивно позначилося на результатах волевиявлення. Майже через чверть століття після «України irredent-и» в статті «Rusland und Ukraine» Ю. Бачинський повернувся до економічної аргументації на користь необхідності відокремлення України від Росії й цього разу обґрунтовував її статистичними даними щодо виробництва та обігу в Україні й Росії зерна, цукру, нафти, вугілля, металу, фінансів, еміграції, робочої сили. Спираючись на них, дослідник дійшов висновку, що завдяки російській економічній політиці Україна стала колонією для виробництва напівфабрикатів, сировини, що в єдності з Росією вона ніколи не зможе самостійно розпоряджатися своїми багатими корисними копалинами і продуктивними силами, визначати економічну політику відповідно до своїх інтересів, досягти могутнього індустріального розвитку¹. Подібну позицію займав Іван Франко. Відкидаючи аргументи тих, хто заперечував можливість здобуття незалежності України з огляду на економічні, так звані «жолудкові» фактори, у статті «Поza межами можливого» він наголошував, що саме «економічне питанє таке важне, таке основне, що й при справі політичної самостійності всякого народа не то що проминути його не можна, але треба класти його як вихідну точку» (Франко, І. 1900, с. 4).

Передбачаючи розпад Російської імперії, Ю. Бачинський вважав, що вона найперше поділиться щонайменше на три території: «великоруську», польську й економічно найслабшу між ними — українську. Згодом від імперії відійдуть також інші землі. Це зумовлять, передусім, два фактори: по-перше, неоднаковий рівень економічного розвитку трьох основних народів, що її населяють, — російського, польського та українського, а, по-друге, така спеціалізація цих трьох народів у промисловості. Україна, де, на його думку, найслабше розвинута промисловість, найбільше заінтересована в тому, щоб розбудувати національну державу. Невідомо, на яких статистичних даних він базував цей висновок, адже саме Україна була одним з найрозвиненіших країв у Російській імперії. Водночас дещо дивним і необґрунтованим видається його припущення, що небажання втратити чорноморський ринок переважить національні почуття польської буржуазії, й вона виступить проти такого політично-державного перетворення Росії та відбудови етнічної Польщі (Бачинський, Ю. 1924, с. 91).

¹ Держархів Львівської обл. Ф. 11. Оп. 29. Спр. 5306. Бачинський, Ю. Rusland und Ukraine. Арк. 57.

На хибність такого погляду Ю. Бачинського звернули увагу і українські науковці як у самій Україні, так і в еміграції. Зокрема, Іван Лисяк-Рудницький зазначав: «Один з раних українських марксистів, Юліан Бачинський, в есеї “Україна irredenta” (Лисяк-Рудницький, І. 1895) розвинув тезу, що промисловість Конгресової Польщі працює для російського ринку, від якої вона залежна... З цього він виводив прогнозу, що відокремлення України від Росії правдоподібніше, ніж Польщі. Ця помилкова прогноза свідчить, яке хитке чисто економічне тлумачення історичних подій, і власне за це критикували Бачинського його визначні сучасники — М. Драгоманов та І. Франко. Проте факти, що на них вказував Бачинський, повчальні» (Лисяк-Рудницький, І. 1994, с. 168). Справді, історія людства багата на приклади того, що політична свобода значно важливіша за економічний добробут. Зрештою, тисячолітня історія Польщі — також свідчення цього.

Проте слід визнати, що й сам Ю. Бачинський розумів штучність цієї концепції. Зокрема, в листі до М. Драгоманова він знову повернувся до проблеми поділу Росії на три частини. На зауваження М. Драгоманова про помилковість підходу і висновків Ю. Бачинського в цьому питанні той примирливо відповів: «Щодо поділу політичної Росії на три найменше частий, відповідно трем відрубним територіям, економічним (і національним), то сей поділ утворився у моїй голові на підставі часописий і журналів російських (польських і великоруських), які я мав у Львові і з котрих користав. Не мною їх там мав» (Бачинський, Ю. 1900, с. 44). Як бачимо, він по суті зізнався в помилковості свого висновку. Зауважимо, втім, що певна частина польської буржуазії толерувала московському окупаційному режиму. І цього також не міг не помітити Ю. Бачинський.

Одночасно не можна відмовити у влучності й слухності іншого його висновку, а саме — що інтереси буржуа-українця протилежні інтересам буржуа-поляка. Зрозуміло, й російського капіталіста також. Із 1654 р. Україна була тією землею, з якої Російська імперія черпала свої життєві сили та нещадною експлуатацією перетворювала її на колонію.

Тут доречно згадати один епізод діяльності Ю. Бачинського на посаді голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР у США. Так, 23 квітня 1921 р. він надіслав до американського уряду ноту в зв'язку з можливим установам торговельних відносин між США та Радянською Росією. У ній йшлося про те, що «оскільки евентуальний торговельний договір між урядом Сполучених Держав, та російським советським урядом мав би бути також розтягнений на територію Української Народної Республіки, окуповану тепер ворожими, чуженецькими військами російського советського уряду, так український народ, як його уряд ніколи не будуть могли узяти для себе обов'язуючими постанови такого договору». Голова Місії докладав чимало зусиль для того, щоб офіційна, а також неофіційна Америка усвідомили, що «Укра-

їна — не Росія». Він привернув увагу американців до того, «що вище 200 літ тому, Україна увійшла *конфедерацію* (Курсив наш. — *Автори*) з Росією, яка хоч забезпечувала Україні цілковиту самоуправу, мимо того зістала перемінена в безпощадний гнет й визиск українського народу Росією». Далі він пише, що пропонується з боку російських більшовиків «федерація — це тільки нова форма російського імпералізму... щоби коштом України відбудувати господарське життя Росії і її давню політичну могутність»¹.

Російська імперія, а пізніше СРСР визискували природний, економічний, людський, інтелектуальний потенціал України. І сьогодні в контексті російсько-української війни актуально видається оцінка Ю. Бачинського 1921 р.: «Росія в виді своїх влад і своїх державних інституцій виявила за весь час своєї історії, аж до найновіших часів, свою спосібність лише в двох напрямках — в насильстві і поневоленні чужих народів, ... якої влади так давні як і нова не то цим поневоленням народам, але і своєму власному російському народові, не змогли принести добробуту і щастя»².

Згодом, у міжвоєнний час, Ю. Бачинський доводив взаємовиключність українських національних і державних інтересів з планами СРСР за тією самою схемою: СРСР визискує натуральні багатства української території, економічну й мілітарну силу українського населення. Успішний наступ НЕП наштовхнув його на припущення, «що з хвилиною, як державність поодиноких радянських національних республік усталиться, а новий наростаючий у них капіталізм і виростаючі з ним нові національні буржуазії укріпляться, і, як погроза повороту до минулого змаліє до безсильности, то тоді ті тепер сфедералізовані, союзні народи — розійдуться» (Бачинський, Ю. 1928, с. 59). Зрештою, цей прогноз значною мірою підтвердився на початку 1990-х рр. Адже однією з причин розпаду СРСР стали суперечності між нагромаджуваним трудовим і тіншовим капіталом потенційних буржуа та суспільним ладом у ньому. Як бачимо, в різні періоди творчості Ю. Бачинський пов'язував утворення національної держави зі становленням національної буржуазії.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. російський абсолютизм був найголовнішим об'єктом політичної боротьби для більшості наддніпрянських українських громадсько-політичних діячів, передусім — для соціал-демократів. Вони, як і корінні росіяни-революціонери, виступали за перебудову Росії на демократичних засадах, практично не ставили при цьому завдання утворити національну державу. На таких позиціях аж до початку 1918 р. стояла більшість політичних лідерів України. Розуміння створення повноцінної власної держави прийшло до них уже після втрати історичного шансу, політичної ініціативи, авторитету в свого народу, що в підсумку призведе

¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 440. Лист Ю. Бачинського до Державного департаменту США. Арк. 4.

² Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 440. Лист Ю. Бачинського до Державного департаменту США. Арк. 4 зв.

ло до втрати власної державності, принесло українському народові небачені лиха і жертви. Тому чимало сучасних дослідників 1917–1921 рр. української революції слушно вважають гегемонію соціалізму в українському національному русі виразною ознакою незрілості останнього. Так, В. Кулик зазначає: «Соціологічну неповноту, скалічений бездержавністю класовий спектр української нації, інтелігенція виставляла як ідеал демократичного суспільства без панів і буржуазії» (Кулик, В. 1992, с. 62).

Ю. Бачинський був чи не першим українським політиком, який розумів згубність боротьби лише з російським абсолютизмом для перемоги української справи в перспективі. Він передбачав, що результатом такої односторонньої позанаціональної політичної діяльності буде невідповідність широким мас та її провідній верстві до розбудови власної української держави в слушний для цього час, що, до речі, повністю підтвердилося подіями 1917–1921 рр. Тому ще 1895 р. Ю. Бачинський наголошував, що «попри боротьбу з російським абсолютизмом, потреба вже тепер почати тій малій горстці свідомих уже українців будити серед української суспільності в Росії, оскільки се лише можливо, і думки про політичну самостійність України» (Бачинський, Ю. 1924, с. 162).

Через 10 років важливість і необхідність такої роботи він пояснював тим, що протягом вікової неволі українця змалку змушували дивитися на світ російським поглядом, увесь спосіб його мислення переламувався на спосіб мислення російської людини. А це призвело до того, що серед народів Російської імперії саме українці вирізняються чи не найменшою мірою національної свідомості, і чи не найбільше породила вона ренегатів, які свою працю, талант і серце віддали Москві (Бачинський, Ю. 1906). Однією з істотних причин сповільненого становлення й розвитку нинішньої Української держави взагалі й національної зокрема є недостатній відсоток української за самоусвідомленням і духом буржуазії — дрібної, а особливо середньої та великої. Цей комплекс національної меншовартості буржуа-батьки передають своїм дітям.

1933 р., закликаючи провідників наддніпрянських українців виховувати та утверджувати в народі й у собі державницьку свідомість, Ю. Бачинський змушений був з гіркотою констатувати: «Наддніпрянська суспільність не жила до революції думкою української державності, ся думка була їй чужою. Доперва дальший хід еволюції висунув уже, а радше, ледве “гасло автономії”, і аж переверот большевицький, з гаслом “самовизначення аж до відірвання”, підсунув у тій класово- і духово-неозначеній “українській інтелігенції” думку української державності — незалежності від Росії» (Бачинський, Ю. 1933а, с. 4).

Практично такого самого висновку дійшов сучасник Ю. Бачинського В. Кучабський, який також уважав, що під царською Росією українці не були

державними сепаратистами і «хотіли лиш, щоб ота держава признала їх окремишньою етнічною групою й дала їм змогу, — як се вони називали: “Розвивати їхню національну культуру”, розуміючи під тим по суті лише плекання їхньої мови» (Кучабський, В. 1925, с. 19).

Сьогодні, з вершини пройденого шляху, можна не погоджуватися з таким наведеним висновком Ю. Бачинського, констатуючи, що більшовики за прикладом московських царів, крок за кроком, удруге після 1654 р. перетворили Україну на неоколонію союзного центру, а точніше — Російської імперії під назвою СРСР. Але водночас не можна відкидати, що перед приходом до влади саме більшовики найпослідовніше серед усіх партій Росії виступили за право націй, зокрема й української, на самовизначення, аж до відокремлення й утворення незалежної держави. І справді, лише з приходом до влади більшовиків Центральна Рада зробила рішучий крок до повної державної незалежності України — Третім Універсалом від 20 листопада 1917 р. проголосила УНР. Значною мірою до цього акту тогочасних українських політиків підштовхнула й віра в більшовицькі декларації про право націй на політичне самовизначення аж до повного відокремлення від Росії. Але вони були тимчасовою тактикою, а не стратегією. Ще на І з’їзді т. зв. Комуністичної партії (більшовиків) України (5–12 липня 1918 р., м. Москва) Микола Скрипник, один із небагатьох делегатів — етнічних українців, в унісон з іншими делегатами наголошував: «...зараз ми про відділення особливо, бо тепер самостійність, — ширма для контрреволюційної боротьби про радянської влади. Але первісне наше гасло в свій час мало значення і буде його мати на першій стадії революції в Австро-Угорщині; хоронити його у всякому випадку ще рано, бо воно не всюди ще використано і зникне в ході боротьби»¹.

Падіння «Соборної української народної Республіки» Ю. Бачинський вважав логічним і пояснював, передусім, несприятливою для державотворення соціально-національною структурою українського населення по обидва боки Збруча. Українськомовне селянство «без огляду на його розподіл класовий — держави української, її потреби для нього не розуміло і не відчувало — одиноким чим захоплювалося, була панська земля, бажання дістати її, байдуже від кого, завдяки кому. А решта, усі інші класи на Україні: буржуазія — круги промислові і торговельні, класа власників великої рілничої посілоти, уся державна бюрократія, майже усе робітництво і майже уся т. зв. інтелігенція — се все було російське і властиво — що ще гірше, бо небезпечніше — зросійщене, і всі вони з українством не мали нічого спільного, і не то, що не сприяли українському державництву, але були явно йому ворожі» (Бачинський, Ю. 1933а, с. 6). Спроекуємо ці висновки на сьогоднішню Україну, зокрема щодо частини інтелігенції, і побачимо серед неї велику кількість «класово і духово-неозначеної».

¹ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 2. Протоколи І сьезда КП(б)У. Арк. 131.

Незважаючи на падіння Української держави, на думку Ю. Бачинського, українська державна думка не зникла, а більшовицька революція створила можливості для державного будівництва українському народу. Зрозуміло, російські та зросійщені більшовики будували в Україні державу, українську лише за формою, а за змістом — російську.

Вихідним пунктом розгляду суті державності Радянської України, за Ю. Бачинським, є теза про те, що після утворення СРСР поняття «соціалістична держава» набуло всесвітнього звучання і значення, а «цивілізований світ на стільки здемократизувався і капіталізм у своїм розвитку на стільки наблизився до соціалізму, що вже в самих буржуазних державах входять до управи тих держав і соціалісти не менше національно свідомі від буржуазії і які цілком не менше дорожать їхніми національними буржуазними державами — в добі капіталізму» (Бачинський, Ю. 1928, с. 32).

Це спостереження як у минулі часи, так і нині стосується практично всіх лівих партій світу. Щодо «лівих» в Україні, то воно може бути застосоване лише з певними застереженнями хіба що в минулому. На початку 1920-х рр. в Україні виникла політична течія, яка одержала назву націонал-комунізм. Серед її засновників були Василь Шахрай і Сергій Мазлах. Їхні послідовники в УКП, а також у КП(б)У широко та завзято просували й утверджували справу українізації в усіх сферах суспільного і державного життя. До останніх належали, передусім, колишні боротьбисти та ліве крило українських соціал-демократів-україністів (УКП). Власне вони й керували українізацією в ті роки. Тому в той час у Ю. Бачинського були певні підстави стверджувати, що українські комуністи виховують українське населення «на горожан не московської, а української держави хоч би й соціалістичної, і доважають його уважати Україну як його справжню вітчизну, а не “Московщину”» (Бачинський, Ю. 1928, с. 40).

Справді, швидкі й вагомі здобутки політики українізації в Радянській Україні творили ілюзію, що от-от постане плідний симбіоз націоналізму з комунізмом, який зможе задовольнити національні й соціально-економічні потреби українців. Завдяки цьому факторові радянофільськими настроями перейнялася доволі значна частина українського громадянства над Дніпром, у Галичині та в еміграції. Можна погодитися з думкою дослідників про те, що основною причиною цього була глибока криза українського суспільно-політичного руху, спричинена рішенням Ради послів країн Антанти про приєднання Галичини до Польщі. Це рішення призвело до краху сподівань на справедливе вирішення української проблеми з боку міжнародного співтовариства, поглибило суперечності в українському політичному таборі, сприяло полівінню українського суспільства, його полегшеному сприйняттю догми про те, що навіть у комуністичній Україні можна творити національне життя.

Приблизно так само думав і Ю. Бачинський. У статті «Поговорім раз на розум» (листопад 1925 р.) він доводив доцільність і необхідність дозрівання Української держави в складі Радянського Союзу, виходячи з того, що існування Радянської України є реальним доконаним фактом, на який не можна не зважати, що це — своєрідна сходинка до вищого рівня української державності. Політичний опонент Ю. Бачинського консерватор-монархіст В. Кучабський також не бачив «нічого іншого, як тільки лежати під ногами большевизму так довго, поки на Радянській Україні не постануть такі власні внутрішні сили, які були б здібні побідно помірятися з большевицькою Московщиною сам-на-сам, або — а це сьогодні однаково правдоподібне поки большевизм з бігом часу не розлежиться сам по собі, не втратить своєї внутрішньої стійкості і єдності і врешті не звалиться у хаосі самопожирання і серед вибуху протибільшовицьких революцій подібно як це сталося в 1917 р. з царською Росією» (Кучабський, В. 1932, с. 18).

1991 р. передбачення двох відомих політичних діячів збулися. Застосовуючи логіку їхнього мислення до теперішнього часу, слід очікувати розпаду Російської неоімперії та виходу українських земель з-під її контролю під владу Києва. Ю. Бачинський розумів, що ствердитися Україна може лише через утвердження національно-державницької свідомості українців, оскільки «усі дотеперішні змагання українського народу до політичної незалежності... розбивалися о недостачу ясного усвідомлення у нього про його окремішність як народу» (Бачинський, Ю. 1928, с. 50). А отже, говорячи про рівність прав усіх республік у союзних установах, він зазначив, що «російська сторона в обороні інтересів є безогляднішою, а українська слабша, податливіша, при чім не малу роль може грати й те, що російська делегація вихована віками в державницькій життю, а інші неросійські — віками в не державницькій, під'яремній, що не могло не відбитися часто навіть несвідомо, на ставленню справ в їх обороні» (Бачинський, Ю. 1928, с. 90). До цього варто додати, що на захисті українських інтересів істотно позначався специфічний склад уряду під час усього існування УРСР, а особливо — в міжвоєнний період. Багато урядовців здебільшого були провідниками російської політики в Україні. Після 1991 р. їхня кількість то зменшується, то збільшується, діє відкрито або приховано залежно від політичного курсу найвищого керівництва держави.

Тому актуальним залишається положення Ю. Бачинського про необхідність боротьби в здобутті української державності не лише з гнобленням Російської імперської держави, але й «проти рабського гону самого українського народу, без огляду на те, чи як представниками його ставлять себе — зросійщене українське дворянство, зросійщена українська буржуазія чи зросійщений український пролетаріат або національне українське селянство» (Бачинський, Ю. 1928, с. 21).

Так, у проведенні національної політики в Україні Ю. Бачинський виділяв дві течії — російську й українську. Представники першої течії, як і слід було чекати, підкреслювали штучність, неприродність, насильство українізації, тоді як представники другої справедливо говорили про її нещирість і формальність. Звичайно, Ю. Бачинський підтримував український національний ухил у КП(б)У і різко засуджував зумисне виставлення його прихильників «перед комуністами як прокажених» з тим, щоб дати можливість представникам російського, комуністично-національного ухилу безперешкодно і надалі вести свою шовіністичну пропаганду (Бачинський, Ю. 1928, с. 103, 112).

Не може не викликати поваги ще радикальніша позиція Ю. Бачинського на допитах у казематах НКВС, під час одного з яких він заявив: «Вважаючи, що Україна в даний час є провінцією Російської Радянської республіки, а не рівноправною з нею республікою, необхідно вести роботу за більшу самостійність України і що би КП(б)У не входила в ВКП(б), а увійшла б самостійною в III-й Інтернаціонал на таких же умовах, як увійшли би інші республіки (польська, чеська, німецька та ін.), якщо би там було встановлено Радянську владу»¹. Ця відповідь засвідчує, що Ю. Бачинському вистачило тільки рік прожити в УСРР, щоб позбутися будь-яких ілюзій щодо радянської влади в Україні, оцінити її державний статус, зрозуміти фальшивість тверджень про рівність усіх «радянських сестер-республік».

Цікавим і пророчим виявився прогноз Ю. Бачинського щодо політичної карти Європи середини й другої половини ХХ ст. Досліджуючи причини та шляхи приходу Гітлера до влади, він зазначав: «І світова війна почалась від реванжу, проти французько-пруського договору версайського в 1871 р. — а скінчилося створенням Союзу Радянських Соціалістичних Республік. І тепер гітлерівський рух почався задля реванжу проти версайського договору з 1919 р. Багато ознак указує на те, що й сей рух також окрешною дорогою закінчиться створенням Союзу Радянських Соціалістичних Республік Європи» (Бачинський, Ю. 1933б, с. 51). Таким Союзом після Другої світової війни, по суті, стало об'єднання держав «соціалістичного табору» у Варшавський Договір і Раду економічної допомоги під егідою СРСР.

Отже, ретроспективний аналіз міркувань Ю. Бачинського на цю тему засвідчує здебільшого їх слушність у минулому, потребу вивчення сьогодні. Адже Ю. Бачинський у працях аргументовано доводив столітні потуги Російської імперії інтегрувати Україну, на свій розсуд розпоряджатися її природними і людськими ресурсами.

Ю. Бачинському слід віддати належне в досить точному прагматичному політичному розрахунку і доволі правильному передбаченні розвитку історичних подій. Попри певні неточності він писав про поділ Російської імпе-

¹ Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). Ф. 6. Спр. 44987ФП. Справа Ю. Бачинського і А. Крушельницького. Арк. 19.

рії за чверть століття до її краху. Реально оцінюючи ситуацію, він прагнув, аби Україна максимально використала своє перебування в складі СРСР для створення передумов повної політичної незалежності. Досить точним виявився його прогноз щодо розвитку подій у Європі напередодні Другої світової війни та її політичної карти після неї. В основному правильною є його оцінка колоніального і неокolonіального становища України у складі царської Росії та СРСР.

Хоча в аналітиці Ю. Бачинський здебільшого спирався на принципи економічного детермінізму, але зважав і на історично-правові чинники. Так, він чи не першим серед українських науковців та політичних діячів визначив договір України з Московським царством 1654 р. як конфедеративний. Сам юридичний факт укладення такого договору свідчить про рівну правосуб'єктність сторін у міждержавних відносинах. Його метою було створити тимчасовий військово-політичний союз, спрямований проти третіх сторін — Польщі й, частково, Туреччини. Тому не мають жодних наукових, історичних та юридичних підстав твердження на кшталт «возз'єднались дві частки одного російського / русского народу», «у 1654 році здійснилася споконвічна мрія українського народу про возз'єднання з великим і братнім російським народом», «договір було украдено навіки» тощо. Такі та схожі пропагандистські міфічні штампи перейшли з російської царської та російської радянської історіографії в нинішню російську, ба, навіть українську, а правильніше — малоросійську її частину.

Отже, Юліан Бачинський, творчість якого припадає на різні періоди націєтворення українського народу, вдало пояснює причини столітнього поневолення України Російською імперією, акцентуючи увагу на економічних факторах як рушійних у цьому процесі. Споконвічне прагнення українців творити власну національну державу Ю. Бачинський також пояснював економічними чинниками, які вказують на не доцільність співіснування України та Росії. Поза увагою не може залишитися положення автора не лише про потребу боротися проти російського імперського впливу на Україну, а й про прагнення першочергово подолати менталітет рабського співіснування, що особливо актуально в сучасну пору загострення російсько-українських відносин та окупації частини території Української держави.

Бачинський, Ю. 1900. *Моя переписка з Михайлом Драгомановим. Додаток до «України irredentu»*. Львів. 72 с.

Бачинський, Ю. 1906. *Автономія України. Свобода. СИЛА*. 4 січня. Ч. 1. (Різдва́ний додаток).

Бачинський, Ю. 1924. *Україна irredenta*. 3-є вид. Берлін: Вид-во Української Молоді. XXVI + 237 с.

Бачинський, Ю. 1928. *Большевицька революція: Українці, критичні замітки*. 2-е вид., доп. Берлін: Наклад автора. 135 с.

Бачинський, Ю. 1933а. На роздоріжжю західньо-української інтелігенції. *Вільна Трибуна*. Липень. Ч. 1. С. 3–14.

Бачинський, Ю. 1933б. Третя Німеччина. *Вільна Трибуна*. Липень. Ч. 1. С. 45–51.

Кулик, В. 1992. Повторення перейденого. Українська революція: 1917–1991. *Сучасність*. № 2. С. 56–68.

Кучабський, В. 1925. Більшовизм і сучасне завдання українського Заходу. Національні політичні замітки. Львів. 125 с.

Кучабський, В. 1932. Втручання чи нейтральність Польщі при побудові державної України? *Мета*. 22 травня. Ч. 19(61).

Лисяк-Рудницький, І. 1994. Роля України в новітній історії. *Історичні есе*. В 2 т. Київ: Основи. Т. 1. 554 с.

Франко, І. 1900. Поза межами можливого. *Літературно-науковий вісник*. Т. XII. Кн. X. С. 3–9.

Bachynskiy, Yu. 1900. *Moia perepyska z Mykhailom Drahomanovym. Dodatok do «Ukrainy irredenty» [My Correspondence with Mykhailo Drahomanov. Appendix to «Ukraina irredenta»*. Lviv. 72 s. [In Ukrainian]

Bachynskiy, Yu. 1906. Avtonomiia Ukrainy [Autonomy of Ukraine]. *Svoboda. SILA*. 4 sichnia. Ch. 1. (Rizdviani dodatok). [In Ukrainian]

Bachynskiy, Yu. 1924. *Ukraina irredenta [Ukraina irredenta]*. 3-ie vyd. Berlin: Vyd-vo Ukrainsoi Molodi. XXVI + 237 s. [In Ukrainian]

Bachynskiy, Yu. 1928. *Bolshevytska revoliutsiia: Ukraintsi, krytychni zamitky [Bolshevists Revolution: Ukrainians, Critical Essays]*. 2-e vyd., dop. Berlin: Naklad avtora. 135 s. [In Ukrainian]

Bachynskiy, Yu. 1933a. Na rozdorizhiiu zakhidno-ukrainskoi intelihentsii [At the Crossways of Western Ukrainian Intelligentsia]. *Vilna Trybuna*. Lypen. Ch. 1. S. 3–14. [In Ukrainian].

Bachynskiy, Yu. 1933b. Tretia Nimechchyna [The Third Germany]. *Vilna Trybuna*. Lypen. Ch. 1. S. 45–51. [In Ukrainian]

Kulyk, V. 1992. Povtorennia pereidenoho. Ukrainska revoliutsiia: 1917–1991 [Repetition of the Traversed. Ukrainian Revolution: 1917–1991]. *Suchasnist*. № 2. S. 56–68. [In Ukrainian].

Kuchabskyi, V. 1925. *Bilshovyzm i suchasne zavdannia ukrainskoho Zakhodu. Natsionalni politychni zamitky [Bolshevism and Contemporary Aim of Ukrainian West. National and Political Essays]*. Lviv. 125 s. [In Ukrainian]

Kuchabskyi, V. 1932. Vtruchannia chy neutralnist Polshchi pry pobudovi derzhavnoi Ukrainy? [Intervention of Neutrality of Poland during Ukrainian State Buildint?] *Meta*. 22 travnia. Ch. 19(61). [In Ukrainian]

Lysiak-Rudnytskyi, I. 1994. Rolia Ukrainy v novitnii istorii [The Role of Ukraine in Contemporary History]. *Istorychni ese*. V 2 t. Kyiv: Osnovy. T. 1. 554 s. [In Ukrainian]

Franko, I. 1900. Pozha mezhamy mozhlyvoho [Beyond the Edges of Possible]. *Literaturno-naukovyi visnyk*. Т. XII. Кн. Kh. S. 3–9. [In Ukrainian]